

Az identitásképződés szorongató kerete, avagy a kultúra mibenléte

1. Ahogyan a kultúrát értelmezzük

Raymond Williams (1921–1987) arra a megállapításra jutott, hogy a kultúra fogalma a mai jelentésben a 17–18. század fordulópontja körül került be a szakirodalomba, olyan általános fogalmakkal együtt, mint a civilizáció vagy a demokrácia (idézi Vitányi 2002). Azóta még sokszor és sokféle módon definiálták a fogalmat. Tartalmát és terjedelmét azonban a mai napig sem sikerült kellőképpen tisztázni. Tapasztaljuk, hogy esetenként a civilizáció, máskor a társadalom fogalmával azonos értelemben használják, de olykor az irodalommal vagy a művészettel, mint az alkotó és reprodukív művészetek gyűjtőfogalmával hozzák mellérendelő viszonyba. Mi okozza ezt a szertefutó, egyáltalán nem eligazító értelmezési zárlatot, zavart? Az ok a fogalmak meghatározhatóságban van, ti. minél általánosabb egy fogalom köre – és a kultúra a legáltalánosabb fogalmak közé tartozik –, annál kevesebb tartalmi jeggyel (*diferentia specifica*) írható körül.

Amikor a kultúra fogalmát akarjuk meghatározni, idéznünk kell Kroeber és Kluckhohn (1952) szerzőpárost, akik szerint már a múlt század közepén a kultúrának legkevesebb 165 definíciója létezett. Azóta újabb és újabb meghatározások születtek.

A meghatározások bősége arra enged következtetni, hogy olyan általános fogalommal van dolgunk – Vitányi (2002) szerint keretfogalom –, amelynek sem tartalmát, sem terjedelmét nem lehet pontosan behatározni, ezért hol szűkebb, hol tágabb értelemben definiálják. John Storey a *Cultural theory and popular culture* című szöveggyűjtemény előszavában, amikor Raymond Williams e kötetben közölt cikkét mutatja be és elemezi, úgy találja, hogy a definíciókat valójában három nagy csoportba lehet sorolni.

a) Az első csoportba azok a meghatározások tartoznak, amelyek a kultúrát az intellektuális, spirituális és esztétikai fejlődés általános folyamataként írják le. A kultúra az emberiség általános fejlődési folyamata, amelyben egyetemes értékek keletkeznek. Storey az irodalom, a költészet, a filozófia nagy horderejű intellektuális, szellemi és esztétikai alkotásait hozza fel példaként.

b) A második csoportba tartozó meghatározások szerint kultúra egy ember, egy korszak vagy embercsoport tudása, élettapasztalata, életútja, életmódja. Ez az a tapasztalat, amelyet a kultúrából való részesezés határoz meg, és amelyet a mindennapi gyakorlatban is alkalmazunk. Ilyen az írni-olvasni tudás, a sport, a világi és vallásos szokások és ünnepek.

c) A harmadik csoportba tartozó meghatározások szerint a kultúra a szellemi munka és a művészi tevékenység terméke és/vagy gyakorlata (Storey 2006, 24).

Vagyis: kultúra az értékteremtés folyamata, kultúra az emberi tudás, élettapasztalat és életmód, és kultúra a szellemi tevékenységből, különös tekintettel az alkotói létből születő produktumok teljessége. Amint látjuk, a meghatározások fenti csoportosításai csak látszólag kizárólagosak, valójában komplementárisak, egymást kiegészítők.

A kultúra fogalmát két értelemben használják.

a) *Szűkebb értelemben* a kultúra az ember alkotói megnyilvánulása az idők során, mindaz, amit szellemi produktumnak tekintünk (pl. az irodalom, a művészetek, a filozófia vagy a vallás).

b) *Tág értelemben* az egész emberiség által valaha létrehozott anyagi és szellemi produktum egésze. Ebben az értelemben a kultúra az ember teremtett világa, azaz az emberi teljesítmény objektivációja és nem objektuma. Az *objektíváció* „a tárgy, ahogy az ember a maga használatára és képére átformálja”, szemben az *objektummal*, amely „a tárgy, ahogy a természet adja” (Vitányi 2002, 64).

1.1. *Stricto sensu* definíció

Szűkebb értelemben a kultúrát az emberi társadalom szellemiségével szokták azonosítani. Ebben az értelemben a művészeti és irodalmi alkotások, az emberek és csoportok életmódja, életfelfogása, a történelmileg kialakult, megtanult, megtapasztalt, megértett és megörökölt értékek és értékrendszerek, a hagyományok és hitek, a viselkedési és kommunikációs formák, mentalitások, viszonyulások és értelmezések tartoznak bele (UNESCO 1982, Csath 2008, Nedelcu 2008). A fenti értelmezést némiképp árnyalja S. Nieto (1992), aki *dinamikus struktúrába* helyezi a kultúra itt felsorolt tartalmi elemeit. Szerinte „a kultúra mindaz, amit az állandó változásban lévő értékek, tradíciók, társadalmi és politikai viszonyok képviselnek, bárhol is legyenek megteremtve azok, és amelyek olyan emberi csoportoknak a sajátjai, akik jól meghatározott, önazonosság-generáló tényezők – közös történelem, földrajzi hely, társadalmi osztály vagy csoport, vallás – összekapcsolódása következtében kerültek egybe, és amelyek őket másoktól megkülönböztetik. Nem csak az étkezéshez és élelmezéshez, az ünnepekhez és ünnepléshez, a viselethez vagy a művészeti kifejezésekhez kapcsolódnak, hanem a kevésbé kitapintható magatartási megnyilvánulásokhoz is: a kommunikációhoz, az attitűdökhöz és az emberek társas kapcsolataihoz” (Nieto, idézi Nedelcu 2008, 19).

A filozófiai, de a hétköznapi gondolkodásban is a kultúra fogalmát inkább szűkebb értelmezésben használják. Példaként említjük a filozófusként kevésbé ismert Székely János költőt (1927–1992), aki filozófiai esszéiben azt az álláspontot képviseli, hogy a kultúra a szellemi produktumnak csak az a része,

amely a közösségi tudatban konzerválódik, tovább él és tovább adódik az utódnemzedékek számára. Székely János (1985, 1995) szerint a kultúra *a kollektív tudatban megnyilvánuló közösségi autentikus vitalitás és érvényesség megnyilatkozása*. „A kultúra mindazoknak a szociális kapcsolatoknak jogi, magatartásbeli normáknak, eszményeknek, értékeknek, a világ természetére vonatkozó mindazon elképzeléseknek az összessége, melyek az adott közösségben kollektív szinten érvényesülnek. Hagyományozott köztudat a kultúra, a társadalom vitalitását és önazonosságát szavatolja térben és időben is” (Székely 1995, 136). Székelynél tehát a kultúra *a köztudatban testet öltő szellemiség*, amelyet adott korban, adott közösség a magáénak érez, és amely meghatározza közösségi identitásának arcélét. Ebben a szemléletben minden kisebb-nagyobb, önmagát egységes közösségként definiáló emberi csoportosulásnak saját, specifikus, felismerhető kultúrája van, amelyet hagyományai, szokásai, nyelve, kommunikációs kódrendszere stb. tesznek láthatóvá. Székely a kultúra fogalmát nem terjeszti ki a közösség tárgyi produktumaira, így meghatározása a *stricto senso* kategóriájába tartozik. Erdeme a kultúra közösségi jellegének kiemelése.

A nagy világlexikonok némelyike ugyancsak szűk értelemben definiálja a kultúra fogalmát. Az oxfordi *Advanced Learner's Dictionary* (1995) például azt írja, hogy a kultúra „adott embercsoport szokásainak, művészetének és társadalmi intézményeinek együttese” (idézi Csath 2008, 13.) Hasonló módon jár el a *Cambridge Encyclopedy* (1990) is, ahol ez olvasható: a kultúra embercsoportok életmódja, amely a tanult viselkedési és gondolkodási módokat fejezi ki, és amelyeket egyik generáció átad a másiknak (vö. Csath 2008, 13).

A szűkebb értelemben vett kultúra definíciók tehát, azokat a jegyeket emelik ki, amelyek az ember szellemi termékeire, érzésvilágára és viszonyulásaira vonatkoznak. A szellemi kultúrát különválasztják az anyagi kultúrától.

1.2. Largo senso definíció

Az ember életterében egyaránt létezik és hat a nem teremtett természeti környezet, és az emberi erőfeszítések során teremtett mesterséges környezet. *Tág értelemben* ez utóbbit szoktuk kultúrának mondani. Német András (1997) szerint a kultúra *az ember által megteremtett mesterséges környezet egésze*, amely a társadalom vagy az azon belül élő csoportok életmódjára utal, amelyet elsősorban az általuk megőrzött értékek, az általuk követett normák és a létrehozott anyagi javak határozzák meg, de beletartozik minden, ami a természeti környezet fölé épülő emberi teremtett környezet része:

- az ember állásfoglalásai és gondolatai,
- erkölcsi normák és egyéb viselkedési minták,
- emocionális önkifejezési formák,
- szociális, jogi és politikai szervezetek,

- gazdasági tevékenységformák,
- a technika és alkotásai,
- mindazok az intézmények és tevékenységformák, amelyek nem csupán a lét- és fajfenntartásra irányulnak: művészetek, tudományok, vallás, önálló társas tevékenységek (játék, sport, ünnep),
- az egyes intézmények szimbólumrendszerei, formai megoldásai, technikái, az ezekkel összefüggő szokások, célok, divatok, tervek stb., melyek emberré tesznek (vö. Németh 1997, 22).

Tágabb értelemben tehát a kultúra az egész emberiségre kiterjedő alkotott közkinccs, mindaz, amit az ember teremtő ereje valaha is létesített. Magába foglalja mindazt, amit *anyagi és szellemi produktumnak* szoktunk nevezni, az ezekhez hozzákapcsolódó életségvezető elvekkkel (értékekkel) és normarendszerekkel együtt, amelyeket az ember a természeti és társadalmi környezetben és ennek alárendelődve elfogad, fejleszt, létrehoz és tovább ad. Olyan közkinccs, mely meghatározza az ember életfeltételeit és életminőségét. A kultúra mindaz, amit az emberi teremtő géniusz létrehozott és reprodukált (például egy színházi esemény), beleértve az anyagi és szellemi teremtett értékek egészét, és amely emberi csoportok és/vagy az egész emberiség közkinccsává válik. „A fogalomba beletartoznak az értékek, hitek, a nyelv, a politikai intézményrendszer, a gazdasági tevékenység jellemzői: az alkalmazott technológiák és tudás, valamint a művészetek is” (Csath 2008, 13). Vagyis mindaz, ami létesítődik a társadalmi és gazdasági aktivizmus során.

A kultúra az emberiség történeti fejlődésének a terméke, ám „nem csak egyszerűen az anyagi és szellemi értékek gazdag és megkapó ’kincsesháza’, amely valamiféle átszellemlődésre sarkall, nem csupán jól meghatározható sajátosságok véges tömege, hanem egyszersmind egy örökké alakuló folyamat is, amely magába foglalja és felelősséggel terheli meg az egyént és a közösséget” (Nedelcu 2008, 18). Nem valamiféle passzív, tárgyi, elidegenedett mű, amelyet a teremtő ember unalmában vagy szükséglete kielégítése céljából létrehozott, hanem olyan, mint egy *emberiségmértű művészeti installáció*, amelyet nem egyetlen művész, hanem az emberiség egésze valaha is alkotott és átörökölt, és amelynek ő örökké aktív részese, élvezője és éltetője is. Úgy is mondhatnánk, hogy *az ember önmaga által teremtett funkcionális világa*. Az által válik emberivé és működővé, hogy folyamatosan hat és viszonyulásokat gerjeszt. „Az ember idegrendszerre nem csak lehetővé teszi számára a kultúra szabályainak elsajátítását, de meg is követeli azt ahhoz, hogy működőképes lehessen. Nem csupán kiegészíti, fejleszti és kiterjeszti az organikus képességeket, hanem logikailag és genetikailag is *ab ovo* alkotóeleme ezeknek a képességeknek. A kultúra nélküli embert nem egy eredendően tehetséges, de beteljesületlen majomként kell elképzelnünk, hanem egy teljesen esztelen és így működésképtelen szörnyetegként” (Geertz 1973, 68). A kultúra elemeit szelektív módon használjuk, élvezük és gazdagítjuk. Benne élünk, értékkeljük és viszonyulunk hozzá.

A fenti tágabban értelmezett okfejtés alapján megállapítható: a kultúra az ember és az emberi közösségek legmagasabb rendű teljesítménye, mindaz, amit alkotott, létesített, létrehozott, saját képességei, hajlama, tehetsége, tudása és tapasztalata segítségével azért, hogy természeti környezetét a leginkább magának valóvá alakítsa. Az ember alkotott környezeteként négy alkotó, a társadalmi létet meghatározó elem köré épül. Ezek a társadalom spirituális (szellemi), materiális (tárgyi), intellektuális (értelmi) és emocionális (érzelmi) dimenziójának bonyolult és egymásra ható, egymás által funkcionáló egységét alkotják. A kultúra ily tág értelmezése magyarázatot ad arra, hogy miért oly nehéz a másik két keretfogalmat, a társadalom és a civilizáció fogalmát a kultúráétól eltérő jegyekkel meghatározni: „a kultúra, társadalom és civilizáció¹ fogalmának tartalma és terjedelme voltaképpen azonos, csak más-más oldalról nézve” (Vitányi 2002, 64).

A fent elmondottakat alább két ismert szociológus definíciójával összegezzük. Andorka Rudolf „a kultúra fogalmába tartozónak tekinti nem csak és nem is elsősorban az irodalmi, művészeti, zenei alkotásokat, azok ismeretét és élvezetét, hanem egyrészt az emberek alkotta tárgyakat (például épületeket, bútorokat), másrészt és főképpen a társadalom viselkedési szabályait, normáit, az azokat alátámasztó értékeket, a hiedelmeket, a vallást, továbbá a hétköznapi és tudományos ismereteket, végül magát a nyelvet. Tehát a kultúra anyagi, kognitív és normatív elemekből áll, tehát tárgyakból, tudásból, továbbá értékekből és normákból” (2000, 488). Anthony Giddens szerint „a kultúra a csoport tagjai által megőrzött értékekből, az általuk követett normákból és a létrehozott anyagi javakból áll” (2003, 61).

Tág értelemben tehát a kultúra a létrehozó, létesítő emberi lényeg legáltalánosabb megnyilatkozása.

2. A kollektív beilleszkedés két módozata: a szocializáció és a kulturalizáció

Amikor a kultúra fogalmát az ember teremtett környezetével azonosítjuk, két dolgot kell tisztáznunk: az egyik a kultúrából való részesedés lehetőségének, a másik az ember és a társadalmi környezet kölcsönhatásának a kérdése. Előbbit kulturalizációnak, utóbbit szocializációnak nevezzük. Ezek a kollektív beilleszkedés módozatai, amelyek lehetővé teszik a valamely emberi közösség érték- és normarendszerével való azonosulást.

¹ A civilizáció fogalmát legkevesebb négy értelemben használják: 1. a társadalmi fejlődés foka a történelmi távlatokban. E felfogásban a civilizáció a kultúrának történelmi távlatába vesző része, a történelem előtti korok, letűnt világok (azték, maja, krétai-mükénéi, babiloni, egyiptomi, szanszkrit stb. kultúrák), 2. a társadalmi fejlődés mai foka, 3. a társadalmi, gazdasági és szellemi műveltség, 4. a szellemivel szembeállított anyagi kultúra (Rathmann 1996). A társadalom fogalma „éppen a kultúra szervezőhatását fejezi ki” (Csányi 2003, 51).

A kultúrába való bevezetődés, akárcsak a szocializáció az emberré válás legszélesebben értelmezhető processzusa, olyan tapasztalati tanulás, amelyben az ember megtanul alkalmazkodni ahhoz a világhoz, amelyben él, miközben ő maga is alkot és alakítja azt. Az így szerzett tapasztalatok képessé teszik az ösztönélethen való felülkerekedésre, az erkölcsi felemelkedésre.

A szocializáció során észleljük és megtanuljuk a minket körülölelő világ értelmezését, felkészülünk sokféle szerepeinkre, megtanulunk játszani, gondolkodni, dolgozni, megtanuljuk az interperszonális kapcsolatokban való megnyilvánulásokat és helytállást, emberként nyilvánulunk meg. A szocializációt úgy határozza meg a pszichológia, mint az emberi személyiség kialakulásának folyamatát valamely társas környezetben. A szociálpszichológia a meghatározást kiterjeszti a szociális dimenzióra is. A szocializációt úgy értelmezi, mint azt a folyamatot, amelyben a gyermek megtanulja a környező társadalom kultúráját, normáit és értékeit, valamint azokat a szerepmintákat, amelyeket élete során, különböző státuszaiban gyakorolni fog. A szociológiai meghatározások inkább az értékek internalizációjára (belsővé tételére) teszik a hangsúlyt (Andorka 2000, 491). A szocializáció során tehát képessé válunk a társadalmi életre, megtanuljuk, hogy mit szabad és mit nem szabad tennünk, elsajátítjuk környezetünk normarendszerét, elfogadjuk vagy elviseljük szankcióit, egyszóval bevezetődünk a társadalomba, alkalmassá válunk a közösségben való életre.

A kulturalizáció az ember alkotott világához való alkalmazkodást, ráhangolódást jelenti. A kultúra mindaz, amit az ember valaha is létrehozott, létesített. Anyagi, kognitív és normatív (viszony) elemekből áll. A kultúra kapcsán két lényegi jegyet kell kiemelnünk: az alkotást, mint az emberi szellem objektivációját, és az alkotott objektumok használatát. A kultúra az, ami *eszközül* szolgál a külső környezethez való alkalmazkodáshoz (Andorka 2000, 488).

A kulturalizáció tehát adott kultúrába való bevezetődés, az a folyamat, amelyben az ember maga alkotó alanyiségében nyilvánul meg, létrehozza, értékeli és használja az általa teremtett anyagi és szellemi javakat. De vajon milyen mértékben tud részesedni a világból, amelyet a maga számára valónak igyekszik kialakítani? Vajon van-e különbség a kultúrából való részesedésben azon személyek között, akik adott kultúrába beleszületnek, vagy csak belekerülnek?

A kulturalizáció a kultúra elemeinek elsajátítását, interiorizálását és integrálását jelenti. Ebben a folyamatban a *nyelvi szimbólumok megtanulása a legfontosabb, ugyanakkor a legeredményesebb mozzanat. Erre épül – közvetve vagy közvetlenül – az egész kultúra.*

Geert Hofstede (2001) kultúra meghatározása így szól: a kultúra „azon közös szellemi programok összessége, amelyek az egyének viselkedését, a környezeti változásokra adott válaszait alakítják” (idézi Csath 2008, 13). A fenti meghatározás arra irányítja rá figyelmünket, hogy a kultúra létrehozásához a gondolkodó és cselekvő embernek mindenekelőtt eszközre volt szüksége. Ezt a

szerepet a nyelvi szimbólumok töltötték és töltik be. A nyelvi kommunikáció tette lehetővé a társas együttlét szabályozását és a társas együttlét életfeltételeinek létrehozását.

Az emberek közötti kapcsolatok alapvetően kommunikációs kapcsolatok. Jürgen Habermas (1985) *A kommunikatív cselekvés elmélete* című művében majd-hogynem erre redukálja a kultúrát. Szerinte a kultúra a *kommunikálható tudás-készlet*, az a tudás, amelyből a kommunikációban résztvevők a világra vonatkozó megállapításaikban támaszkodnak, a világot értelmezik.

A kultúrában a nyelv két alapfunkciót tölt be: biztosítja a személyközi kommunikációt és megértést, illetve az előbbivel összefüggésben, lehetővé teszi a kulturális hagyományok átörökítését. Geertz (1973) kultúradefiníciója szerint „a kultúra szimbólumokba ágyazott jelentések történetileg átörökített modellje, szimbolikus formában örökölt eszmék rendszere, amelyek segítségével az emberek kommunikálnak, megőrzik magukat és kialakítják az életre vonatkozó ismereteiket és viselkedésmódjaikat” (Geertz, idézi Németh 1997, 23). Ez a definíció láthatóan a szimbólum fogalma köré épül, jelezvén a kultúra emberi jellegét, azt, hogy az ember az egyetlen lény, akinek gondolkodása oly mértékben képes az elvonatkoztatásra, hogy képes érthető és értelmezhető szimbólumokat alkotni és használni. A nyelv – mint a szavak értelemhordozó rendszere és mint a kommunikáció legfejlettebb és legáltalánosabb eszköze – a legáltalánosabb szimbólumnak tekinthető. Az állatok kommunikációja a jelzésekre alapul, beleértve a nyelvi jelzéseket is. Az ember nyelve szimbolikus jelek jelentéshordozó rendszere. Eszköz, amely a kultúra létesülését és integrálását lehetővé teszi.

2.1. A szocializáció pszichoszociális alapjai

Az ember társas természete a biológiai alapra épül. „Én vagyok és *mi* vagyok egyszerre” –, ahogyan Ormay Tom mondja. A „*mi*” az erkölcsi hajlam kifejeződése a társas személyben. Freud-i értelmezésben a biológiai, tehát ösztönén „a testből fakadó lelki hatásokat jelenti” (Ormay 2010, 11). Mint ilyen, individuális érdekeket szolgálva viszonyul más énekhez, és esetlegessé teszi az erkölcsi normatartást. Ilyen módon a freudi ösztönén az ember állati természetére utal. Ámde „mindnyájan különbözünk egymástól, mindenkinek van személyisége, saját élettörténetével, saját gondolataival, emlékeivel, értékrendszerével, saját belső tárgyaival. Amit cselekszik, ő cselekedte, saját választása szerint, saját felelősségére. Ugyanakkor mindnyájan egyek vagyunk, ugyanannak az emberiségnek, valamely adott közösségnek, családnak a részei” (Ormay uo.). Az ember a társadalmivá válás során fokozatosan eltávolodik individuális ösztön énjétől anélkül, hogy az kiiktatódná belőle. A szocializáció folyamatában olyan tapasztalatok birtokába jut, amelyek őt teljes értékében kiemelik az ösztönmeghatározottságból. Két esemény történik az emberrel: kialakul *társas*

ösztöne, és erkölcsi arcukat nyer. „Az 1960-as években a biológia tudományosan demonstrálta a társas ösztön létjogosultságát. Még évekig tartott, amíg az új gondolat keresztülszivárgott a különböző ismereti rétegeken, de lassan abba a helyzetbe kerültünk, hogy beszélhetünk a *társas ösztönből kifejlődő társas funkcióról*, amely *eredendően* (kiemelések tőlünk) közösségi...” (Ormay 2010, 12). A társas helyzetek, amelyeket az emberek ösztönösen és/vagy tudatosan, szervezeten hoznak létre, funkcionális szerepet töltenek be. A létfenntartás és túlélés – mint alapmotívum – ilyen kontextusban válik motivációs tényezővé. „Bár a felnőtt emberek egyedül is fennmaradhatnak, és néha a túlélésnek ezt a módját választják, rendszerint még a remeték és a szerzetesek is másokra utaltak, ami az anyagi támogatást és a fizikai létszükségletek biztosítását illeti. A legtöbben azonban nem választják a magányos életet: a túlélés könnyebb csoportokban, a kapcsolatok pedig jó hatással vannak az egészségi állapotra” (Fiske 2006, 47). A társas ösztönt úgy határozhatjuk meg, mint „azokat a lényeges pszichológiai folyamatokat..., amelyek az emberek gondolkodását, érzelmeit és viselkedését irányítják az olyan helyzetekben, amelyekben mások is érintettek” (Fiske 2006, 48). E folyamatot szokták a *humán szocialitás* fogalmával definiálni. Az állatok társas létében nincsenek meg azok a viselkedési és etikai jegyek, amelyek az embert jellemzik. Humán szocialitásról csak a társas emberrel kapcsolatban lehet beszélni, minthogy az ember társadalmi alkalmazkodásában nem csak az ösztönalapú alkalmazkodás, és nem elsősorban ez dominál, hanem mindenek előtt az erkölcsi alkalmazkodás, azaz az emberi társadalomban való tudatos együttlétre való felkészülés. „A szocialitás mindenféle szociális aktivitást, kompetenciát, szociális értékrendet, erkölcsöt, tudatot magában foglaló kategória” (Nagy 2003, 128).

A biológiai vagy állati viselkedés ösztöntermészetét nem kell szembeállítani az ember erkölcsös, a társadalmi tanulás során szerzett tapasztalati viselkedésével, hiszen az emberben mindkettő jelen van és megnyilvánul. Viselkedését az erkölcsösség határozza meg, de ösztönmegnyilvánulásai olykor előtérbe nyomulnak.

Fiske (2006) a társas ösztönök helyett a *társas alapmotívumok* kifejezést használja. A motívumok kifejezés azért jobb, mert az alkalmazkodás, amelyre a társas együttlét, a társadalmi beilleszkedés során szükség van, nemcsak ösztönös motívumokat tartalmaz, hanem tudatosakat is. Több szerző alapján az alábbi társas alapmotívumokat, alapszükségleteket nevezte meg:

- *A valahová tartozás* szükséglete: az emberek tartós és biztonságos kapcsolatokra vágyanak (Baumeister és Leary 1995, Sherif és mtsai. 1961, Festinger, Schachter és Back 1950), és ez kihatással van a szubjektív jólléttel (*wellbeing*) (Baumeister 1991). A kiközösítés rontja az ember közérzetét (Durkheim 1951, Kennedy és mtsai. 1998, Berkman és mtsai. 2000, Williams, Ceung és Choi 2000).

- *A megértés* – megértsék és értelmezni tudják azokat a dolgokat, eseményeket, amelyek környezetükben történnek. A megértés kognitív társas alapmotívum. „Miközben az emberek azon igyekeznek, hogy megértsék és értelmezzék az őket körülvevő világot, elméleteiket másokkal is megosztják, arra törekedve, hogy közös álláspontra jussanak velük” (Fiske 2006). Serge Moscovici (1988) *szociális reprezentációnak*, Robert Zajonc (1987) *csoportjelentésnek* nevezi az ilyen kollektív értelmezéseket.
- *A kontroll* motívuma biztonsági szükséglet (Fiske és Dépret 1996). Egészségtényező, mert hozzájárul a fizikai és mentális egyensúly megteremtéséhez (Taylor és Brown 1988, Taylor, Repetti és Seerman 1997, Stansfeld és mtsai. 1998). Fokozza a hatékonyságot (White 1959).
- *Az énfelnagyítás* az önbecsülés fenntartására irányul. A pozitív visszajelzés erősíti az önértékelést (Taylor és Brown 1988, Baumeister és Leary 1995, Swann és mtsai. 1990). Az énfelnagyítás az önfejlődést segítheti, és ezen keresztül segíti az egyént a közösségi alkalmazkodásban.
- *A bizalom*: az ember inkább a jóra számít másoktól, mint a rosszra (Parducci 1964). Fokozza az együttműködés készségét (Orbell és Dawes 1991, 1993), csökkenti az erőszakot (Kennedy és mtsai. 1998, vö. Fiske 2006 51–66).

A fent ismertetett társas alapmotívumok nem egyformán nyilvánulnak meg a különböző kultúrákban. Megnyilvánulási módjuk szerint kétféle kultúra különböztethető meg: inkább individualista vagy inkább kollektivistá kultúra (Triandis 1990, Vandello és Cohen 1999, vö. Fiske 2006, 63). Hofstede (lásd Csath 2008, 38) a kultúra fent ismertetett szociálpszichológiai értelmezését a kultúra egyik dimenziójának tekinti csupán, amely a társadalmon belüli kapcsolatokra vonatkozik.

2. 2. *A szocializáció mint a kultúrából való részesedés foka*

A szocializáció során olyan tapasztalatokkal telítődünk, amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy folyamatosan felülvizsgáljuk, átgondoljuk és kiigazítsuk életvezetési értékeinket, az elfogadott normákat, meggyőződéseket, tudattartalmakat, viselkedési és viszonyulási módokat. Olyan tanulásról van szó, amelyben folyamatosan felülbíráljuk társadalmi tapasztalatainkat, és fokozatosan a kultúra részeséivé – létrehozóivá és fogyasztóivá – válunk. A kultúrából való részesedésünk foka fejezi ki a műveltségi szintet. A *műveltség* egyéni, szubjektív kultúra, és azt fejezi ki, hogy az egyén mennyit tett a magáévá szocializációs felemelkedése során.

A kultúrából való részesedés, illetve a kultúrába való beleilleszkedés révén – pl. a migráció következtében, amikor már valamely másik kultúrából átkerülünk egy idegen kultúrába – bizonyos *kulturális státuszt* nyerünk. A kulturális státusz nem azonos a társadalmi státusszal, de nem is független tőle, hiszen a

társadalmi státusz (munkahely, szakmai szerep, lakáskörülmények, életstílus, iskola, nyelvi kód, kapcsolati háló, réteghez tartozás stb.) erősen meghatározza a kulturális státuszt. A kulturális státusz a több dimenzióból összeálló kultúrában elfoglalt helyet jelöli. Edward A. Tirykian (1996) négy kulturális dimenziót azonosít az amerikai kulturális infrastruktúrában, az alábbiak szerint:

1. *Uralkodó vagy nem uralkodó kultúra.* A minősítést az határozza meg, hogy a „kulturális formák a mindennapi világ észlelését” a lakosság milyen nagy részének és milyen mértékben közvetítik. Normális demokráciákban a többség kultúrája az uralkodó, ám megesisik, hogy egy számbeli kisebbség minőségi kultúrája uralkodó szerephez jut. Ilyen esetnek számít például a gyarmatosításkori transzkulturáció.

2. *A kultúra intézményesülése* adott kultúra legitimitását fejezi ki. Igazolhatja egy társadalmi rend vagy társadalomrész jogosultságát. A többségi és kisebbségi, egyházi és iskolai intézmények, a média stb. a sokféleség jelenlétét legitímálják, és a demokrácia gyakorlását igazolják.

3. *A szent-profán kontinuum* az identitástartalmakra vonatkozik, és azt jelzi, hogy a „kulturális objektumokat és kulturális viszonyokat a cselekvő identitására nézve centrális vagy periférikus értékűnek” tekintik-e. A centrális értékek a kontinuum kritériumai. (Itt kell megjegyeznünk, hogy a vallásnak alapvető szerepe lehet a centrális értékek megtanulásában és továbbvitelében, mivel a vallási tanok, tanítások és üzenetek erősen meghatározzák az emberek és emberi közösségek értékrendjét, motivációját, késztetéseit, viselkedési normáit, életviteli mentalitását. Nem véletlen tehát, hogy a kultúrköri identitás jelzője leggyakrabban a hitvalláshoz kapcsolódik, pl.: keresztény, iszlám, zsidó, hindu kultúra stb.).

4. *A kollektív tudatosság (cultural knowledge)*, az hogy a közösség tagjai milyen mértékben vannak tudatában annak, hogy mi az, amiből összetartozásuk adódik (közös nyelv, hagyományok, történelmi tudat) (Tirykian 1996).

Látható, hogy a kultúra a kollektív szocializáció fejlettségi szintjét fejezi ki.

A szocializáció legtagabb érteleme: *a kultúrába történő bevezetés.* Tanulási, tapasztalatszerzési folyamat, mely nemcsak az empirikus tapasztalatra vonatkozik, hanem az ún. *metakultúrának* az internalizálására is. A metakultúrát Tirykian-i értelemben a távoli múltban kialakított, de a későbbi nemzedékek által folyamatosan megújított, identitásérlelő hitek és szimbólumok rendszerének tekintjük, amelyek alapvető jelentőségűek a cselekvő ember számára. A szocializáció az adott kultúra befogadásának (rendeltetésszerű használata) és továbbfejlesztésének képességére készít fel. „Kultúra nélkül az emberi élet nem lehetséges, ezért az ember számára létfontosságú az a tanulási folyamat, mely során mintegy ‘belenő’ a kultúrába a nyelvi kommunikáció, a társadalmi szerepek és játékszabályok, a munka, az önkifejezési és termelési technikák, a művészeti, vallási, jogi, politikai, tudományos ismeretek megszerzése során, mely ismeretek a társadalom léte szempontjából is létfontosságúak” (Németh 1997: 23).

A szocializáció folyamán az alábbi kultúraelemeket sajátítjuk el:

- A szellemi, tárgyi, politikai, jogi, egészségi, munka és pedagógiai kultúra tapasztalatrendszerét.
- A közösség viselkedési szokásait, hagyományait, beleértve a családot is.
- A közösségi attitűdöt meghatározó érték- és normarendszert. (Az értékek az életvezetést és a közösségben való éleést szabályozó meggyőződések, tudati tükröződések. A normák ezeknek az értékeknek a gyakorlása, amelyek a cselekvésekben, viszonyulásokban és a viselkedésben nyilvánulnak meg, számon kérhetőek és szankciókkal szabályozhatóak.)

3. A kultúra folyamatjellege

A kultúra mint az emberré válás eszköze, kialakítja az emberi csoportok és társadalmak sajátos arculatát. Folyamatosan gazdagodó, dinamikus fejlődő anyagi és szellemi kincsesár, olyan alkotói objektiváció, amelyben bizonyos elemek továbbadódnak, mások múlttá válnak. A kultúra funkcionális elemei generációkról generációkra átszármaztatódnak, ez alkotja az élő kultúrát, mások a történelmi múlt „relikviái”, a történészek, antropológusok, archeológusok kutatási területeivé válnak. A kultúra folyamatjellegét ez a kettősség biztosítja.

3.1. A kultúra „mentális beprogramozódása”

A kultúra az emberi jelenlét lenyomata. Folyamatosan alakul, bővül és terjeszkedik. Az emberiség kultúrája nem egységes kultúra, mert minden csoportnak megvan a maga sajátos kultúrája. Ezért kell a kultúrát a sokféleség egységének tekinteni. Egység, mivel a kulturális javakból mindenki részesedik. Sokféle, mert sok emberi közösség alkotta meg az évszázadok során, és mindegyik csoport a maga sajátos jegyeit vitte bele. A kultúra nem egyéni sajátosság, hanem „közösségi jelenség: adott csoportok, nemzetek közös jellemzőinek együttese” (Csath 2008, 14). Ezért más és megkülönböztethető például a görög kultúra a kínaitól, az amerikai az indiaitól, a keresztény kultúra és az iszlám kultúrától. Nincs kulturális izoláció, csak kulturális különbségek vannak, amelyek a történelmileg beprogramozódott mentalitások különbözőségében nyilvánulnak meg. Hofstede (2001) a kultúrát szellemi programnak, „szellemi beprogramozottság”-nak (*mental programming*) tekinti. A kultúrák mentális beprogramozódása folytán képződik a különböző kultúrkörökben élő emberek *kollektív tudata*. A kollektív szint például a nemzeti vagy (esetenként) a nemzetiségi csoportok kulturális szintje. Ez a szint nem az egyéni kulturális szintek összessége, hanem egy specifikus képződmény, a maga tudatos, tudattalan és érzelmi-motivációs komponenseivel. (Hofstede 2001, in Csath 2008.).

Mindegyik kultúrkör saját identitást alakít ki. Ez a kultúridentitás adja a kultúrák specifikumát és kohézióját. A kultúra kohéziós elemei mindazonáltal közösségi értékek, olyan értékek, amelyeket csak a „beavatottak” (Eliade 1999) érzékelnek és értenek igazán. Ilyenek például a mítoszok, a népi szokások, vallási ünnepek és élmények, közösségi teljesítmények (történelem, irodalom, tudomány stb.), amelyekre a közösség tagjai büszkék. A kohéziós elemek lehetnek lokálisak és/vagy nemzeti jelentőséggel bírók. A helyi közösségek lokális, kulturális kohéziós elemei mindenekelőtt a helyi szokások és ünnepek, és a közösség kebeléből kiemelkedő híres emberek. „Az ünnepek közösségteremtő ereje meghatározó abban, hogy az egyes emberek miért tartják fontosnak, hogy örömük, gyászuk kifelé is lássék. Az egyén az ünnep külső jeleivel jelzi a magához hasonló vagy éppen különböző kultúrájú vagy hitű többiek számára, hogy mi az a kultúra, amit ő vállal, és ami a sajátja” (Ludányi 2007, 5). A hely híres szülöttjének szobrot emelnek és parádézna körülötte. Tamási Áron sírhelye Farkaslakát zarándokhellyé tette, mert a magyar kultúra lokális és egyben nemzeti kohéziós elemként hat. Csíksomlyó Mária-kultusza is vallási és nemzeti kohéziós elemként nyilvánul meg. Az ilyen vagy ehhez hasonló kulturális értékjegyek belsővé lényegülnek, mentálisan beprogramozódnak az emberi tudatba, és létrehozzák a kultúra megkülönböztető sajátosságait. Mindazonáltal a kultúrák egymás mellett élnek, egymásra hatnak, és ezt az egymásmellettséget elfogadjuk, megtanuljuk és értékeljük. Ebben a folyamatban elkerülhetetlen a kultúrák találkozása.

3.2. A kultúra kontinuitása

A kulturális kontinuum kérdését filozófiai és pszichológiai szempontból közelítjük meg.

Filozófiai megközelítésben a kultúra kontinuitása a társadalmivá válás mentén valósul meg, a kulturális akkumuláció révén. A kulturális akkumuláció a kultúrának az a specifikuma, amely a legszorosabban fonódik össze az ember társadalmi fejlődésével. A kultúra fejlődési spiráljában a kontinuitásnak hat fontosabb stációja azonosítható. Mindegyik stáció sajátos jegyekkel gazdagította a kultúrát. A természeti ember fokozatosan humanizálódik, majd társadalmiasul és szervezkedik. Az ember társadalmiasulásának általános útja a következő:

- Miközben fokozatosan eltávolodik a természeti léttől, alkotó, létrehozó habitusa kialakítja saját emberi természetét (*humanizálódik*).
- A humanizált ember megteremtí társas (társadalmi) környezetét, és azt folyamatosan fejleszti, komfortosítja (*szocializálódik*).
- Megérti, hogy társas életét biztonságossá kell szerveznie, és létrehozza az államszervezetet (*etatizálódik*).

- Felismeri állami létének fontosságát és az azonos tapasztalatokat akkumuláló közösség kulturális kohéziós erejét (*nacionalizálódik*).
- Racionalizálja a kulturális elszigetelődésben, enklavizációban és nacionalizmusban rejlő veszélyeket, és elfogadja a demokratikus értékek és elvek szükségszerűségét (*demokratizálódik*).
- Felismeri a világ globalitás-irányultságát, és racionalizálja a nemzetek egymásra utaltságának szükségszerűségét, a kultúrák fejlődését és mobilitását (*interkulturalizálódik*).

A kultúra fejlődésének fent levezetett sémája, amely ma legtisztábban a keresztény kultúrkörben figyelhető meg, idővel valószínűleg minden jelentősebb kultúrkörben bekövetkezik. Az emberi társadalmak folyamatos visszajelzést kapnak saját kulturális értékeikről és az univerzális értékekről egyaránt, és ezekre reagálnak. A kultúrák fejlődésben vannak, és ezt a fejlődést az emberek tudatának és öntudatának, tapasztalatának és ismereteinek, érzékenységének és érdekeinek, a hagyományokhoz való hűségének és az új iránti nyitás igényének az összhangja határozza meg. A kultúra kontinuitása azt jelenti, hogy a valaha is megteremtett értékeket folyamatosan *értékesítjük*, és ezáltal jelen idejűvé tesszük. A kultúra jelen idejűsége nem más, mint a múlt megtapasztalása és a jövő előrevetítése.

D. Larcher szerint a „kulturális kontinuum” az ösztönökbe ágyazott, tehát a természeti állapothoz legközelebb eső szabályozó mechanizmusokkal kezdődik, és a társas együttélés társadalmi szabályainak tudatos létrehozásával ér célba. Az ember kulturális karrierje tehát – *pszichológiai alapon* értelmezve – az a folyamat, amelyben az ösztönviselkedéstől eljut az együttélés tudatos vállalásáig, a tudatos viselkedésig és magatartásig. A bejárt utat a konkrét, fejlődő és folyamatosan elsajátított kulturális állomány határozza meg. Mint ilyen, a kollektív tudat kialakulásának folyamata is egyben (vö. Nedelcu 2008, 21).

A kultúra kontinuitásának társadalmi és pszichológiai feltételei vannak. Ha a kontinuitást fejlődésként értelmezzük, kijelenthetjük, hogy a kultúra kontinuitását az ember, a csoport, a közösség értelmi, érzelmi, társas és társadalmi fejlődése teszi lehetővé és szükségszerűvé.

4. A kultúra megtanulhatósága

A modern kultúrakutatók megalkották a kultúra kettős értelmezését. A kiindulási alapot a Max Weber-i „jelentésháló” fogalma képezi. Ezt a fogalmat Weber a kulturális közegben élő emberkép leírására használja, abban az értelemben, hogy az ember „a jelentések maga szötte hálójában függő állat”, a pók és a pókháló hasonlata szerint (idézi Geertz 1973, 1995, 172). Geertz értelmezésében a pókháló analóg a kultúrával. A jelentésháló azt sugallja, hogy a kultúra sokféle

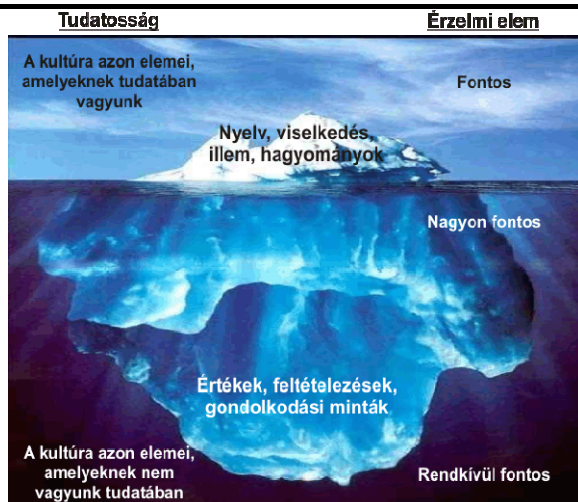
és különböző összetevők változatos és sajátos keveredése, amelyben egy *külső* és egy *belső* rétegstruktúra különül el. A külső tényezők „az emberi tevékenység számos megnyilvánulása”, mint például a szimbólumok, a szokások, rítusok. A belső tényezők „az emberi kapcsolatok”, a „belső pszichológiai struktúrák”, vagy a „kulturális tudás” és az „értelmezési folyamatok” mélyebb háttere. (Cole 2005, 123). A külső és belső kultúrafelfogás, bár ma sokan vitatják, lásd például Edwin Hutchins (1995), aki szerint a kultúra egy adaptív kognitív „folyamat, amely az emberek fejében és azon kívül egyszerre jelen van” (idézi Cole 2005, 128), a kultúra megtanulhatóságának nehézségeire választ kínál.

Az enkulturáció folyamatában az emberek ún. *kulturális sémákat* vagy *kulturális modelleket* tanulnak meg. Az előbbi két fogalmat Roy D’Andrade (1984, 1990, 1995) vezette be a kultúranropológiába. A *kulturális sémák* „egy kulturális csoport jelentésrendszerének építőelemei”, amelyek lehetnek akár a fizikai tárgyak konkrét, akár a társas interakciók elvontabb gondolati reprezentációi, amelyeket a csoport tagjai azonos módon dekódolnak. A *kulturális modellek* „szerepe a különböző típusú cselekvések – események, szokások, fizikai és mentális tárgyak – értelmezése és irányítása” (D’Andrade, idézi Cole 2005, 125). A fenti értelmezések elvezetnek a kultúra megtanulhatóságának kérdéséhez. Vajon kinek áll módjában a kultúra elsajátítása és integrálása? Milyen mértékben van esélye az embernek erre?

4.1. A Goldman-féle jéghegymodell

A jéghegymodell a kultúra megismerhetőségének modellje. Több kultúrakutató leírja, értelmezi és magyarázza.

Az embernek, noha ő maga az, aki megalkotja saját létének lényegét, a kultúrát, annak megismerésére, amit létrehozott, csak korlátozott esélye van. A jéghegyhasonlat jól illusztrálja, hogy a kultúrának vannak látható, megtapasztalható és láthatatlan, de ható részei, akárcsak a jéghegynek (lásd Schein, 1985). A kultúra összes – tudatos vagy érzelmi – eleme fontos. Valamely idegen kultúra tudatos elemei – nyelv, viselkedés, illem, szokások, hagyományok – viszonylag pontosan elsajátíthatók, akár egyetlen generáció alatt, ám a láthatatlan rész – a jéghegy 9/10-ed része – , amit általánosságban mentalitásnak szoktunk nevezni – értékek, érzelmek, feltételezések, gondolkodási minták, érzékenységek, ráhangolódások, kimondatlan, de nagyon fontos gesztuális üzenetek – mint a kollektív tudat részei –, csak akkor kerülnek teljességgel a kulturális arzenálba, ha beleszülettünk az adott kultúrába, és benne szocializálódtunk. Az elmondottakat szemlélteti a következő oldalon látható ábra. A kultúra látható részének megtanulása csak utánzás lehet, olyan módon, ahogyan Platón barlanghasonlata leírja a megismerést.

A jéghegyhasonlat

4.2. A kultúrába való bevezetődés két módja: az enkulturáció és az akkulturáció

A társadalmi tanuláshoz két sajátos esetet (formáját) lehet megkülönböztetni. A megkülönböztetést *adott kultúrába való bevezetődés esélye* indokolja, azoknak, akik szüleik révén beleszületnek egy kultúrába, illetve azoknak, akik más kultúrából érkeznek. Ennek tisztázására két fogalom szolgál: az enkulturáció és az akkulturáció.

Az *enkulturáció* a saját kultúrába történő bevezetődés. A szocializációnak az a formája, amely során a gyermek elsajátítja a családnak mint a legszűkebb kulturális környezetnek a nyelvét, értékeit, normáit, viselkedési szokásait, és ezáltal fokozatosan alkalmassá válik arra, hogy el tudjon igazodni a közvetlenül megtapasztalható társadalmi térben. Az enkulturáció a kultúrába való betagozódás természetes útja, mivel a kultúratanulásnak olyan módozatáról van szó, amely semmilyen gondot nem jelent azok számára, akik – szüleik révén – abba beleszülettek. Amikor egy idegen kultúrából jövő személynek kell elsajátítania egy számára idegen másik kultúrát, a folyamatot *akkulturációnak* nevezzük. Az akkulturáció tudatos kultúratanulás. Két folyamatot jelent: az idegen kultúrába való betagozódást, és a származási kultúra elhagyását (dekulturáció). Ebben az esetben a kultúra tudatos, racionalizált részét, látható-tapasztalható elemeit – a nyelvet, a viselkedési mintákat – tanuljuk meg, a mentalitást, a vallási kötöttségeket, szokásokat továbbra is a származási kultúra fogja meghatározni.

Ravi V. K. (2004) szerint az enkulturáció nemcsak az anyakultúrába való beletanulást jelenti, hanem minden olyan kulturális szocializációt, amely során kialakul az önidentitás. Az enkulturáció – *kumari* értelemben – kiterjed mindenkire, aki képes egy idegen kultúra internalizálására, minőségi megtanulására,

amely nemcsak befolyásolja, hanem meg is határozza a személy identitását. Az enkulturáció mindig végbemegy, ha egy személy fejlődési éveinek zömében adott kultúrában él, és megtanulja azt totálisan használni, élvezni, hasznosítani és alakítani. Egy idegen kultúrából jövő személy csak hosszú és folyamatos erőfeszítés révén válik képessé erre, mivel le kell szoknia eredeti kultúrájának kötöttségeiről. Az első generációs bevándorlók enkulturációja nem tud lezajlani, de ezek gyermekei, még ha nem is születtek az új kulturális környezetben, képesek az enkulturációra. Kumar (2004) szerint az idegen kultúrából származó személyeknek három fontos dolgot kell elsajátítaniuk ahhoz, hogy a befogadó kultúra teljes és aktív tagjaivá váljanak:

- A nyelvi kultúra elsajátítása a legfontosabb, mert a nyelvi kommunikáció segíti elő a más kultúrából származók társadalmi integrációját.
- A kulturális szimbólumok ismerete, elfogadása, tisztelete, szeretete és megbecsülése. Vonatkozik a nemzeti szimbólumokra is, amelyeknek integrált elfogadását akadályozhatja az eredetkultúra szimbólumaihoz való érzelmi viszonyulás.
- A származási kultúra feladása a befogadó kultúra javára. Ha egy monokulturális társadalomba való betagozódásról van szó, le kell szokni mindarról, ami az eredeti kulturális identitást eredményezte: a nyelvről, a vallásról, a szokásokról.

Az enkulturációt – Kumar értelmezése szerint – inkább az individuálisan lezajló kulturális integráció módszereként kellene felfogni, mintsem az anyakultúrába történő természetes bevezetődésnek. Az enkulturációt mint a kulturális identitás képződését valóban kiterjeszhetőnek látjuk mindazon személyekre, akik beleszületnek adott kultúrába és azt, mint természetes kultúrkörnyezetet, anyakultúráként élik meg. Erre csak azok a személyek képesek, akik nem foglyai más kultúráknak. Ők is befogadóivá válhatnak egy idegen kultúrának, amennyiben részlegesen azonosulni képesek azokkal a normákkal és értékekkel, de ebben az esetben a kulturális tanulás az akkulturáció fogalmát meríti ki.

4.3. A kultúra internalizációja avagy a kultúrafüggőség

A kulturális környezet integrációját a társadalmi érintkezés és a társadalmi interakció teszi lehetővé. Ebben a folyamatban, amelyet társadalmi tanulásnak mondunk, létrejön a társadalmi értékcsere (értéktranszmisszió, értékszelekció és értékakkumuláció), és kialakulnak az értelmi-érzelmi kölcsönhatások, amelyek meghatározzák az egyéni és közösségi magatartásformákat, a viselkedésbeli megnyilvánulásokat. A kultúra elemeinek lassú *internalizációja* a kultúrától való függőséget eredményezi. „Az internalizálás azt a folyamatot jelenti, hogy az

egyén olyan mértékben sajátítja el, teszi magáévá az értékeket és normákat, hogy akkor is azoknak megfelelően viselkedik, ha nem számít külső negatív szankcióra a norma megszegése esetén, más szóval, ha valaki belső meggyőződésből viselkedik a normáknak megfelelően, mert a normakövető viselkedést igen értékesnek tartja” (Andorka 2000, 492). A függőség az addikció sajátos formájaként nyilvánul meg: állandó vágyat érzünk saját kultúránk iránt, foglalkozunk vele, sohasem érezzük azt, hogy elégünk van belőle, ha kiszakadunk belőle, hiányérzetünk támad. Az internalizált normakövető viselkedés olyan erős lehet, hogy az egyén olyankor is vállalja, amikor belőle esetleg hátránya származik. A függőség már a társadalmivá vált ember sajátja.

Összefoglalás

A kultúra emberi képződmény, az alkotó ember teremtette világot jelölő keretfogalom. Tartalmát és szféráját a kisebb-nagyobb emberi csoportok által külön-külön létrehozott anyagi és szellemi produktumok, az ezekhez való viszonyulások és magatartások összessége alkotja. A kultúra meghatározása nem könnyű. Kroeber és Kluckhohn több mint 165 létező definícióról ír.

Bár a kultúradefiníciók inflációja némiképp zavarba hoz, megnyugtató Vitányi (2002) megállapítása, miszerint a definíciók, bár számosak, korántsem diffúzak. „Szerkezetük ugyanolyan, mint a mondaté. Négy elem szerepel mindegyikben. (1) Az 'alany', vagyis az ember és az emberek csoportjai, közösségei. (2) Az 'állítmány', vagyis az emberek tárgyi tevékenysége. (3) A 'tárgy', vagyis ami a tevékenység által létrejön, és pedig (a) anyagi tárgy, (b) társadalmi szerveződés, csoport, intézmény, (c) szellemi tárgy, nyelv, ismeret, tudomány, művészet, vallás. És végül (4) mindezek rendszert alkotnak, mint a nyelvben a mondat. Ez a rendszer a társadalom, a kultúra és a civilizáció. Minden kultúradefiníció beilleszthető ebbe a rendszerbe” (Vitányi 2002, 64).

A kultúra olyan közösségi produktumként fogható föl, melynek megismerése, megértése és továbbadása csak a „beavatottak” számára lehetséges. Beavatottnak számít minden személy, aki egy bizonyos közösségbe beleszületik és benne él. Megtanulhatóságát az teszi nehezzé azok számára, akik valamely idegen kultúrában szocializálódtak, hogy az anyakultúra elemei, mint pl. a szokások, a nyelv, a vallási élmény stb. akadályozzák az új kultúra internalizációját.

Bibliográfia

- Andorka Rudolf (2000): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Cole, M. (2005): *Kulturális Pszichológia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Csath Magdolna (2008): *Interkulturális menedzsment*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Csányi Vilmos (2003): A humán szocialitás. In: *Szociális kompetencia – társas viselkedés*. Szerk. Zsolnai Anikó. Gondolat Kiadó, Budapest, 42–70.
- Fiske, S. T. (2006): *Társas alapmotívumok*. Osiris, Budapest
- Geertz, C. (1973): *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, New York. Részletei magyarul: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*, 1994, Osiris, Budapest.
- Giddens, A. (2003): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Habermas, J. (1985): *A kommunikatív cselekvés elmélete (I–II.)*. Szerk. Némedi D., Rényi Á., Somlai P., ELTE, Budapest.
- Hofstede, G. (2001): *Culture's Consequences. Thousand Oaks*. Sage Publications, Inc.
- Kroeber, A. L., Kluckhohn, C. (1952): *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Harvard University Peabody Museum of American Archeology and Ethnology Papers, vol. 47, nr. 1.
- Kumar, R. V.: *Enculturation – A Method for the Integration of Cultural Minorities*. <http://enculturation.rediffblogs.com>. Letöltve 2010. feb. 3-án.
- Ludányi Ágnes (2007): Inter- és multikulturális nevelés a tanárképzésben. EKF, Eger.
- Moscovici, S. (1988): Notes toward a Description of Social Representations. *European Journal of Social Psychology*, nr. 18, 211–250.
- Nedelcu, A. (2008): *Fundamentele educatiei interculturale. Diversitate, minorități, echitate*. Polirom, Iași.
- Nagy József (2003): Szociális kompetencia és proszocialitás. In: Zsolnai Anikó (szerk.): *Szociális kompetencia – társas viselkedés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 120–136.
- Németh András, Boreczky Ágnes: *Nevelés, gyermek, iskola. A gyermekkor változó színterei*. Eötvös József, Budapest.
- Ormay A. P. T. (2010): *A társas személy. A társas-én pszichológiája*. MentalPort, Budapest.
- Schein, E. H. 1992: *Organizational Culture and Leadership*. 2nd ed. Jossey-Bass Publishers, San Francisco.
- Storey, J. (2006): *Cultural Theory and Popular Culture: a Reader*. (3rd edition), Pearson Education Ltd., Essex.
- Rathmann János (1996): *Idegen szavak a filozófiában*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Székely János (1995): *A valódi világ*. Osiris – Századvég, Budapest.
- Tirykian, E. A. (1996): Keresztény, gnosztikus, pogány. *Lettre*, 23. szám (Tél), <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00007/13tiry.html>. (2010.02.12.)
- Vitányi Iván (1992): A civilizáció és a kultúra paradigmái. *Magyar tudomány*, 6. szám. <http://www.matud.ujf.hu/02jun/vitanyi.html>. Letöltve 2010. feb. 20.
- Zajonc, R. B., Adelman, P. K. (1987): Cognition and Communication: A Story of Missed Opportunities. *Social Science Information*, nr. 26, 3–30.
- Kép: http://www.interkulturalis.hu/pages/MO/Alapfog_jeghegy.html. (2010.02.10.)